

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНУ «ІНСТИТУТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ»
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Г.С. СКОВОРОДИ
кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ А.С. МАКАРЕНКА
кафедра соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА
кафедра соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності

СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ
ОСОБИСТОСТІ В РІЗНИХ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЯХ

МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ,
ПРИСВЯЧЕНОЇ 300-РІЧЧЮ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
ГРИГОРІЯ САВИЧА СКОВОРОДИ

21 ЖОВТНЯ 2022 РОКУ

ХАРКІВ – 2022

мають на меті допомогти справлятися із власними особливостями та факторами ризику, які роблять їх більш вразливими до вживання психоактивних речовин.

Список використаних джерел:

1. Розпорядження КМУ «Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2030 року» (від 18.05.2021 р.). URL: https://www.dls.gov.ua/for_subject/%D0%BC%D0%BE%D0%B7-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D1%83%D1%94-%D0%B7%D0%B0%D1%82%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B8-%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8E-%D0%B4%D0%B5/
2. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (2019), European Prevention Curriculum: a handbook for decision-makers, opinion-makers and policy-makers in science-based prevention of substance use, Publications Office of the European Union, Luxembourg. 172 p.
3. Preventing Drug Use among Children and Adolescents: a Research Based Guide for Parents, Educators and Community Leaders. National Institute of Drug Abuse, 2003. 49 p.

Клевака Л.П.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та педагогіки
Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ВИХОВАНОК ПОЛТАВСЬКОГО ІНСТИТУТУ ШЛЯХЕТНИХ ДІВЧАТ

Анотація. Розкрито особливості здійснення виховання в Полтавському інституті шляхетних дівчат. Акцентовано увагу на вихованні певних рис особистості, які необхідні для подальшої соціалізації учениць. Висвітлено застосування різних методів виховання в інституті. Проаналізовано використання заохочення та покарання учениць. Окреслено виховний супровід класних дам інституту та вимоги до їх особистості.

Ключові слова: виховання, соціальне виховання, соціалізація, жіноча освіта, Полтавський інститут шляхетних дівчат.

Abstract. The peculiarities of education in the Poltava Institute for Noble Ladies are revealed. Attention is focused on cultivating certain personality traits that are necessary for the further socialization of schoolgirls. The application of various methods of education at the institute is highlighted. The use of encouragement and punishment of schoolgirls was analyzed. Educational support for class ladies of the institute and requirements for their personality are outlined.

Keywords: education, social education, socialization, women's education, Poltava Institute of Noble Ladies.

Постановка проблеми. Людина – соціальна істота. Соціалізація розпочинається у дитинстві. З моменту народження дитина потрапляє в світ соціальних зв'язків і контактів. Першим її соціумом є сім'я. Саме у дитинстві закладається фундамент соціалізації, і водночас – це найбільш незахищений її етап. У період юності, тобто у 13-18 років, закінчується активний етап соціалізації. На нього впливають і заклади середньої освіти. Відбуваються зміни у психологічному стані, проходить етап полової зрілості, з'являється прагнення до самостійності та незалежності. Соціалізація не обмежується періодом становлення особистості, а продовжується все життя, охоплюючи діяльність людини в трудових колективах, політичних організаціях, неформальних об'єднаннях, тому що впродовж життя кожна людина засвоює не одну, а багато різноманітних соціальних ролей.

В умовах глобалізації та інтеграції світового освітнього простору, культурної асиміляції педагогічна наука визначає пріоритети розвитку національної освіти, у тому числі й соціальному вихованню. З огляду на визначну роль жінки у вихованні та навчанні молодих поколінь впродовж усього розвитку людства дослідження аспектів виховання представниць жіночої статі, їх соціалізації, особливостей здійснення виховної діяльності в закладах жіночої освіти на території України є надзвичайно важливим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові розвідки з визначення поняття «соціалізація», її етапів, агентів соціалізації, чинників ефективності цього процесу розглядали Г. Авер'янова, Т. Алексеєнко, Б. Ананьєв, С. Бабенко, Н. Голованова, І. Гоффман, Н. Дембицька, М. Дьомін, Е. Дюркгейм, Г. Зіммель, І. Кон, Л. Коняєва, Ч. Кулі, Дж. Мід, А. Мудрик, В. Москаленко, В. Паригін, Т. Парсонс, Ю. Парунова, І. Рогальська, В. Рюль, Г. Тард та інші. Зазначимо, що термін «соціалізація» був запроваджений американським соціологом Ф. Гідінгсом, який у 1887 р. у книжці «Теорія соціалізації» вжив його як розвиток соціальної природи або характеру індивіда, підготовка людського матеріалу до соціального життя. Якщо бути дуже точним, соціалізація сьогодні пояснюється як процес засвоєння людиною певної системи знань, норм і цінностей, які дозволяють їй функціонувати як повноправний член суспільства [6]. Український науковець В. Москаленко в широкому розумінні пояснює соціалізацію так, це – розвиток людини як соціальної істоти, становлення її як особистості. По суті, соціалізація – це процес входження індивідів в суспільство через різні спільноти, колективи, групи завдяки засвоєнню норм, ідеалів, цінностей шляхом виховання та навчання. Соціалізація стосується процесів, завдяки яким люди навчаються жити сумісно і ефективно взаємодіяти один з одним, а також якостей, яких індивід набуває в цьому процесі [5, с. 8].

Особливості виховання та навчання в Полтавській губернії в ХІХ – на початку ХХ ст. розглядали у своїх наукових доробках О. Білоусько, Т. Благова, В. Василенко, О. Єрмак, В. Жук, Н. Кочерга, Н. Купріян, В. Мирошниченко, І. Охріменко, М. Пашко, І. Петренко, Т. Пустовіт, В. Ревегук, С. Федоренко, В. Ханко, П. Шемет та інші дослідники. І. Альошинцев, В. Бучневич, М. Зінченко, А. Кониський, О. Ліхачова, П. Мазанов, В. Овцин, І. Ольшевський,

І. Павловський, О. Піллер, С. Рождественський, Л. Сєдов, Ю. Яцевич у своїх роботах подавали статистичні відомості, узагальнено описували діяльність жіночих закладів освіти Полтавської губернії.

Детально розглядаючи питання виховання, К. Ушинський наголошував на необхідності єдності навчального і виховного процесу закладу освіти. У статті «Три елементи школи» К. Ушинський розкрив усю педагогічну недоцільність розриву між вихованням і навчанням, вказав на численні негативні наслідки і спробував знайти такі основи педагогічного процесу, які б усунули цей розрив. «Діяльність будь якого навчального закладу, якщо він переслідує хоч якусь виховну мету, – писав К. Ушинський, – складається з трьох елементів – адміністративного (управління освітнім закладом), навчального (змістовно-дидактичне забезпечення) і виховного (програма виховання особистості). Ці три елементи ... можуть перебувати і перебувають в дійсності в найрізноманітніших комбінаціях між собою» [8]. Саме тому вважаємо за необхідне дослідити особливості здійснення виховання у Полтавському інституті шляхетних дівчат.

Метою статті є аналіз особливостей здійснення соціалізації вихованок Полтавського інституту шляхетних дівчат (1818-1920 рр.).

Виклад основного матеріалу дослідження. Найвизначнішим закладом жіночої освіти Полтавської губернії у ХІХ - на початку ХХ ст. був Інститут шляхетних дівчат. Обговорення ідеї його заснування розпочалось у 1817 році, 12 січня 1818 року затвердили «Статут» інституту, а урочисте відкриття відбулося 12 грудня 1818 року [4, с. 4-12]. До закладу приймали дівчат дворянського походження, пізніше духовенства і купців віком від 6 до 18 років. На той час випускниці були підготовленими виховательками та матерями родин, виховували нові покоління, засіваючи у юні душі насіння, яке зростили для них їхні вчителі і наставники. За суттю своєї природи тогочасна жінка могла бути і була вірною, люблячою дружиною, але тільки освіта наблизила її до розуміння свого чоловіка, зробила її другом, якому хотілося б відкрити душу, помічницею, з якою надійно йти спільним життєвим шляхом [4, с. 39].

Повний курс навчання в інституті складав 6 років, половинний – 3 роки [4, с. 57]. Розподіл учениць за класами, як правило, здійснювався не за віком, а відповідно до їхніх індивідуальних можливостей та загального рівня розвитку. Увесь курс навчання було поділено на п'ять класів: І та ІІ класи були однорічними, ІІІ та ІV класи – дворічними, V клас тривав три роки. Окрім навчання особливу увагу звертали на виховання учениць. У Полтавському інституті шляхетних дівчат виховували справедливість, гуманність, чуйність, співпереживання, доброту, терпіння, толерантне й шанобливе ставлення до представників інших національностей; формували уміння сприймати іншу людину як найвищу цінність, незалежно від кольору її шкіри, релігії чи соціальної приналежності; розвивали внутрішнє бажання позбутися проявів егоїзму, ворожнечі, неприйняття; стимулювали гармонійний розвиток особистості. Вищеперераховані завдання досягалися через приклад педагогів і обслуговуючого персоналу закладів, індивідуальні та групові бесіди, виховні години, читання ученицями спеціально підібраних творів. У процесі виховання

керівництво Інституту шляхетних дівчат активно використовувало наслідування, яке було спрямоване на відтворення вихованками певних зовнішніх рис, зразків поведінки, котре супроводжується емоційними і раціональними почуттями. Прикладом для наслідування були учителя, класні дами (наставниці), учениці старших класів, однокласниці, а також використовували приклад літературних героїв та видатних сучасників [4, с.1-3].

У процесі виховання учениці систематично виконували спеціально підібрані вправи, що призводило до вироблення навичок і звичок, які включаються в загальну структуру поведінки людини і проявляються як її індивідуальні риси. Звички в учениць формували на основі розповідей про норми поведінки у закладі освіти, у громадських місцях, на природі; вироблених умінь позитивних дій у тих чи інших ситуаціях. Значну увагу приділяли формуванню звички до регулярної праці (господарювання, рукоділля, робота на кухні, городі та саду інституту), до фізичної та гігієнічної культури (підтримання чистоти тіла, ранкова гімнастика, потреба в рухах, ергономічні умови навчання і відпочинку тощо), бути обов'язковим у взаєминах з іншими людьми [2; 4].

Як свідчать наукові розвідки дослідниці Т. Благової, при визначенні обсягу потрібних знань та умінь педагогічна рада Полтавського інституту шляхетних дівчат «керувалася думкою, що основна мета освіти жінок полягає у покращенні моральних якостей, вихованні серця та придбанні відомостей більш енциклопедичного, аніж наукового характеру», а тому основна увага зосереджувалася на тих аспектах наук і мистецтв, які б сприяли досягненню визначеного ідеалу. Різні види художньої діяльності вважалися необхідним виховним засобом. У розділі Статуту, присвяченому «виховній справі», наголошувалося, що «для розвитку естетичних почуттів основна увага приділяється читанню літератури, малюванню, музиці, співам, танцям». Предмети мистецького циклу викладалися упродовж усього періоду навчання. До них належали: малювання, каліграфія, рукоділля, церковні та світські співи (переважно італійські), музика, танці, гімнастика. У випускному класі додавалися літературна творчість та декламація [1, с. 107].

З метою морально-релігійного становлення особистості учениці Полтавського інституту шляхетних дівчат здійснювали щоденні молитви (зранку і ввечері), відвідували власний храм Божий (обов'язково у неділю, релігійні свята, святкові для інституту дні), дотримувалися нежорсткого посту під час Великого посту, читали твори на релігійну тематику, відвідували уроки церковного співу [4, с. 206-207]. Важливого значення надавали дорученням – виконанню визначених завдань, що сприяли накопиченню досвіду позитивної поведінки, вихованню гуманних якостей особистості, відповідальності, старанності. Ученицям старших класів початкової ланки освіти давали доручення допомагати відстаючим у навчанні ученицям молодших класів. Важливим і почесним вважалося доручення читати молитви в інститутській церкві на недільній службі.

У Полтавському інституті шляхетних дівчат переважали у використанні: розумне, справедливе, проникнуте любов'ю заохочення (увага, позитивні

відгуки перед батьками, родичами, викладачами або іншими вихованками тощо) [4, с. 211]. При здійсненні заохочення педагоги дотримувалися наступних умов: справедливість, своєчасність, дотримання міри в заохоченні. По завершенню інституту найбільш здібні учениці нагороджувалися золотими і срібними медалями. При переході з класу в клас найкращі учениці (з середнім балом від 4,5 до 5) нагороджувалися схвальними листами і книгами [7, с. 55].

«Школа без дисципліни, що млин без води», – говорив Я. А. Коменський, підкреслюючи важливість шкільної дисципліни. Дисципліна учениць виявлялася в своєчасному приході на заняття, тишині та уважності поведінки на уроці, охайному виконанні призначеного завдання, триманні книг і зошитів в охайності. Якщо учениці порушували дисципліну, учителя фізичні покарання не використовували; перевага надавалася вираженням морального осуду в різних формах (вияв незадоволення, осуду, присоромлення, обмеження, вияв деякої стриманості у стосунках педагогів з ученицями, позбавлення звичної ласки, нотка відчуження в голосі) [3, с. 202]. У статистичних звітах вказується, що використовували покарання у таких формах: суворо-офіційне звернення, догана наодинці або у присутності класу, негативний відгук перед керівницею інституту, відокремлення учениці від інших у класній кімнаті на окрему лаву, нетривале стояння у класі, коли інші сидять, стояння в куті класної кімнати тощо. Тобто, головне покарання – не фізичний біль, а сором [4, с. 226].

З метою соціалізації у Полтавському інституті шляхетних дівчат широко застосовувалися музичні та літературні вечори, вистави (навіть на іноземній мові), навчальні екскурсії. На такі заходи запрошували учнів Кадетського корпусу, батьків, почесних людей Полтавської губернії [2; 4].

За кожним класом наглядала класна дама, яка і здійснювала виховання учениць. Дослідник П. Мазанов, описуючи вимоги до посади класної дами, зазначає: «класна дама – це особа 22-30 років, яка при спілкуванні та здійсненні вчинків керується бездоганними моральними правилами, різнобічно естетично і розумово розвинута, має душевну теплоту, терпіння і педагогічну спостережливість, досвід роботи у вихованні дітей в сім'ї, пансіонах або школах» [4, с. 212]. До обов'язків класної дами входило: формування поваги і любові до праці, науки, мистецтва, відповідального ставлення до власних обов'язків, навчальної діяльності, формування характеру (особливо, таких рис як лагідність, смиренність, поблажливість, прощення образ, симпатія до оточуючих людей без врахування віку, стану або віросповідання, повага до закону, товариськість, взаємодопомога тощо), навіювання поваги до християнської релігії, спостереження за поведінкою вихованок під час молитов і Богослужінь, підбір книг релігійного змісту для читання. Класні дами заохочували учениць відвідувати бібліотеки з метою підвищення освіченості [4, с. 219-222], турбувалися про зовнішність учениць, їхній одяг, ходу, поставу, про те, яким чином надати тілу дівчат граційності. З цією метою здійснювалися заняття з танців, навіть без музичного супроводу («запросто»), драматичного мистецтва, декламування віршів, показ спектаклів, участь у музичних і літературних вечорах [2, с. 419-420].

Висновки. Своєю виховною діяльністю Полтавський інститут шляхетних дівчат, безсумнівно, підготував значний контингент вихованих і освічених учительок та гувернанток. Всебічно і гармонійно сформована особистість є метою виховання і у минулому, і у сучасному суспільстві. Цей ідеал не втратив своєї значимості протягом сторічч.

Список використаних джерел

1. Благова Т. Розвиток шкільної і професійної мистецької освіти на Полтавщині (друга половина XIX – початок XX ст.) : [навч. посіб.] Полтава : Оріяна, 2009. 240 с.
2. Боярцев С. М. История учебных заведений Полтавы до 1917 года. Полтава : ООО «АСМИ», 2013. 560 с.
3. Зайченко І.В. Історія педагогіки : у двох книгах. Книга II. Школа, освіта і педагогічна думка в Україні : навч. пос. К. : Слово, 2010. С. 188-627.
4. Мазанов П. Полтавский институт благородных девиц : 1818-1898 [архивные справки]. Полтава : вид-во «Полтава», 1899. 324 с.
5. Москаленко В.В. Соціалізація особистості: монографія. К. : Фенікс, 2013. 540 с.
6. Пехота Т. Проблеми соціалізації: особистий досвід. *Журнал Український дім*. URL : <https://uadim.in.ua/mystectvo-zmin/vypusk05/tpost/Зах3nij5i1-problemi-sotsalzats-osobistii-dosvd>
7. Сборник действующих постановлений и распоряжений по женским гимназиям и прогимназиям Министерства народного просвещения за 1870 г. изменениями и дополнениями / [сост. М. Родевич]. СПб. : Типография М.А. Хана, 1884. [2], х, 238, [2], 88 с., 1 табл.
8. Ушинський К.Д. Педагогічна подорож до Швейцарії. Твори в шести томах. К., 1954. Т.2. С. 178, 197.

Кожина С.В.

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
Криворізького державного педагогічного університету

Размолотчикова І.В.

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Криворізького державного педагогічного університету

ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ: ПСИХОСОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Зміни, які відбуваються в нашій державі, висувають підвищені вимоги до мобільності і адаптивності поведінки людини, її здатності реагувати на виклики сьогодення, а також до результативності її професійної діяльності. Саме тому особливо актуальним є питання профорієнтації особистості. Адже від того, наскільки вдалим є вибір професії, значною мірою залежить ефективність